

Lucyna Przybylska

Hierotoponimy. Przykład Gdyni¹

Na przestrzeń sakralną, oprócz jej podmiotu – człowieka religijnego, składają się wytwory kultury materialnej i niematerialnej oraz uznawane za święte wybrane elementy środowiska przyrodniczego. Hierotoponimy², czyli nazwy miejscowe związane z religią, uznano za element przestrzeni sakralnej, będący przejawem kultury niematerialnej. Nadawanie ulicom, placom, wzniesieniom i dzielnicom nazw religijnych jest formą sakralizacji środowiska człowieka. Ponadto hierotoponimy wywołują skojarzenia z praktyką nadawania wezwań kościołom, kaplicom czy parafiom, w celu powierzenia ich opiece Boga lub świętym patronom.

Do analizy nazw występujących w Gdyni wykorzystano plany miasta. Spośród nazw związanych ze współczesnymi religiami (wykluczono nazwy wywodzące się z mitologii greckiej i rzymskiej, np. ul. Zeusa oraz związane z kultem starosłowiańskim, np. ul. Światowida) wyodrębniono podgrupę nazw sakralnych, pochodzących od osób kanonizowanych i beatyfikowanych lub zawierających przymiotnik „święty”. Wśród pozostałych nazw religijnych, pochodzących od obiektów kultu, hierarchii kościelnej czy zakonów, zauważono, że w najliczniejszej grupie – grupie księży – znajduje się kilka osób, które wślawiły się inną działalnością niż duszpasterska, na przykład Hugo Kołłątaj, Jan Długosz czy Mikołaj Kopernik. Podobnie biskup Ignacy Krasicki znany jest współcześnie przede wszystkim z utworów literackich, szczególnie bajek. Wydzielając nazwy religijne wzięto więc pod uwagę, czy w oficjalnej nazwie ulicy przed imieniem patrona znajduje się tytuł: ksiądz, święty, biskup, pastor itp. Tytuły te bowiem wskazują, co dana społeczność chce przede wszystkim pamiętać: aspekt religijny działalności osoby czy inny jej wymiar. Wyjątkiem uczyniono jedynie postać Najświętszej Marii Panny, na którą w Gdyni wskazuje ul. Źródło Marii oraz postać papieża Jana Pawła II, którego imię (bez podania tytułu „papież”) nosi jeden z placów miasta.

Analizując nazwy dzielnic, ulic (w tym placów, rond i skwerów), wzniesień i cieków wodnych w Gdyni zauważono, że najwięcej nazw religijnych noszą ulice³. Mimo, że liczba związanych z religią nazw ulic i różnego rodzaju placów wzrosła w okresie powojennym w Gdyni prawie trzykrotnie (a ogólna liczba ulic i placów w mieście niepełna dwukrotnie) zawsze stanowiły one zaledwie 1,5-3,0% wszystkich ulic i placów.

Prawdopodobnie jest to jedna z najmniejszych grup tematycznych ulic gdyńskich. W tab. 1 przedstawiono spis religijnych nazw ulic i placów, jakie znajdują się na wybranych powojennych planach Gdyni⁴.

Przewodnik po Wybrzeżu wymienia 515 ulic i placów na terenie Gdyni, z czego 11 zaliczyć można do nazw religijnych, w tym 4 do sakralnych (ul. św. Mikołaja, ul. św. Piotra, ul. św. Wojciecha i ul. Świętojańska)⁵. Wymienione nazwy – pochodzące od osób kanonizowanych oraz ulice: Kościelna, Cmentarna, Urszulanek i ks. Gabriela Władysławskiego – znajdować się będą we wszystkich dalej omawianych wydawnictwach kartograficznych. Natomiast z kolejnych planów bezpowrotnie znikną ulice: Paulinów i Salezjanów oraz plac Jezuicki.

Nadanie obszarom miasta patronów różnych świętych, kapłanów czy nazw w postaci rzeczowników pospolitych kojarzących się z religią, jak np. ulica Kościelna, nie oznacza, że będą one niezmiennie istniały przez dziesiątki lat, jak zazwyczaj ma to miejsce w przypadku tytułów parafii i kościołów. Nazwy ulic, placów, wzniesień i dzielnic mogą zmieniać się w zależności od sytuacji politycznej kraju czy woli urzędników lokalnych.

Warto zwrócić uwagę na „nieobecne” w czasach PRL-u ulice: Ignacego Krasickiego i Stanisława Okoniewskiego, które wymienia *Przewodnik po Wybrzeżu*⁶ z 1947 r. Ulicę poety i biskupa Ignacego Krasickiego zamieniono w 1948 r. na Jana Krasickiego, sekretarza Komitetu Miejskiego Komsomołu we Lwowie w latach 1939-1942; a ulicę biskupa Stanisława Okoniewskiego na Wincentego Pstrowskiego, górnik, inicjatora współzawodnictwa pracy w pierwszych latach po drugiej wojnie światowej. Obu ulicom przywrócono przedwojennych patronów dopiero na początku lat 90. Ponadto *Przewodnik po Wybrzeżu* wymienia dwie inne ulice noszące patronów stanu duchownego, nie wskazując jednak w tytule ulicy ich funkcji. Są to: ul. Bandurskiego oraz ul. Skorupki. W 1948 r. bezpowrotnie zamieniono ul. Bandurskiego, pochodzącą od biskupa i działacza niepodległościowego w czasie pierwszej wojny światowej, na ul. Partyzantów, a ul. ks. Skorupki, noszącą nazwisko kapelana Wojska Polskiego, który zginął w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r., na ul. Piotra Ściegiennego, której to, dopiero w spisie ulic planu z 2003 r. dodano tytuł „ksiądz” (tab.1).

Plan Gdyni z 1957 r. zawiera dodatkowo ulicę opata Michała Hackiego, która będzie znajdować się na wszystkich dalej omawianych planach⁷. Pod koniec lat 60., w pierwszym wydanym przez Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych *Planie Gdyni i Sopotu*, do hierotoponimów dołączyła ulica Źródło Marii w Wielkim Kacku, przy końcu której znajduje się źródło i figura Najświętszej Marii Panny⁸.

Przez następnych 20 lat liczba ulic wzrosła w mieście o 119, osiągając na planie miasta z 1987 r. liczbę 721, w porównywanym okresie liczba religijnych nazw wzrosła tylko o jedną – do przedwojennej ulicy Wojciecha Surmana dodano słowo „ksiądz”⁹.

Tab. 1.
Religijne nazwy ulic i placów na planach Gdyni

Ulice i place	Rok wydania planu Gdyni					
	1947	1957	1969	1987	1997	2003
ul. Paulinów	1	-	-	-	-	-
ul. Salezjanów	1	-	-	-	-	-
plac Jezuicki	1	-	-	-	-	-
ul. św. Mikołaja	1	1	1	1	1	1
ul. św. Piotra	1	1	1	1	1	1
ul. św. Wojciecha	1	1	1	1	1	1
ul. Świętojańska	1	1	1	1	1	1
ul. Kościelna	1	1	1	1	1	1
ul. Cmentarna	1	1	1	1	1	1
ul. Urszulanek	1	1	1	1	1	1
ul. ks. Gabriela Władysławskiego	1	1	1	1	1	1
ul. Opata Michała Hackiego	-	1	1	1	1	1
ul. Źródło Marii	-	-	1	1	1	1
ul. ks. Wojciecha Surmana	-	-	-	1	1	1
ul. bp Stanisława Wojciecha Okoniewskiego	-	-	-	-	1	1
ul. bp Konstantyna Dominika	-	-	-	-	1	1
ul. bp Jana Dantyszka	-	-	-	-	1	-
rondo św. Maksymiliana	-	-	-	-	1	1
plac bł. Urszuli Ledóchowskiej	-	-	-	-	1	1
ul. św. Kazimierza Królewicza	-	-	-	-	-	1
ul. bł. Jadwigi Królowej	-	-	-	-	-	1
ul. bł. ks. kmdr. ppor. Władysława Miegonia	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Piotra Wawrzyniaka	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Piotra Ściegiennego	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Augustyna Kordeckiego	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Edmunda Makowskiego	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Antoniego Muchowskiego	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Prałata Hilarego Jastaka	-	-	-	-	-	1
ul. ks. Stanisława Zawackiego	-	-	-	-	-	1
skwer ks. Józefa Mowińskiego	-	-	-	-	-	1
plac Jana Pawła II	-	-	-	-	-	1
Suma ulic i placów	11	9	10	11	16	27
Liczba ulic i placów na planie	515	531	602	721	772	941

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Przewodnik po Wybrzeżu*, 1947, Wyd. Fronik Romuald, Wybrzeże; *Plany „Trójmiasta”*, 1957, PTTK, Oddział „Trójmiasto”; *Plan Gdyni i Sopotu*, 1969, PPWK, Warszawa; *Gdynia. Plan Miasta*, 1987, PPWK, Warszawa; *Trójmiasto. Atlas aglomeracji*, 1997, PPWK, Warszawa; *Atlas Miasta Gdynia*, 2003, Estimal, Gdynia.

Uwaga: Tłustym drukiem oznaczono nazwy sakralne.

W drugiej połowie lat 90. liczba religijnych nazw ulic wzrosła do szesnastu¹⁰. Do wymienionych wcześniej ulic dołączyły nowe: ulica bp. Stanisława Okoniewskiego, ulica bp. Dominika (po przekształceniu z ul. Szenwalda), ulica bp. Jana Dantyszka, plac bł. Urszuli Ledóchowskiej oraz rondo św. Maksymiliana. Brak tytułu „biskup” przy ulicy Jana Dantyszka w skorowidzu ulic *Atlasu Miasta Gdynia* z 2003 r. potraktowano jako błąd wydawnictwa; na planie innego wydawnictwa z tego roku, a także w *Ulicach Gdyni* nie pominięto tego tytułu¹¹.

Koniec lat 90. XX w. i początek XXI w. w nazewnictwie religijnym Gdyni wyróżnia się przyrostem ulic pochodzących od księży proboszczów pracujących i mieszkających przez wiele lat w gdyńskich parafiach. Do tej nowej grupy należą: ulica ks. Prałata Hilarego Jastaka, w latach 1949-1984 proboszcza śródmiejskiej parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa, Honorowego Obywatela Gdyni, mieszkającego w parafii do końca swego życia; ulica ks. Stanisława Zawackiego (dawniej ul. Boczna), proboszcza parafii Matki Boskiej Bolesnej w Orłowie (1973-1998 r.), pracującego w tej parafii od 1952 r. oraz ulica ks. Edmunda Makowskiego (dawniej ul. Arktyczna), proboszcza parafii oksywskiej w latach 1953-1996. Ponadto imieniem księdza Józefa Mowińskiego, pierwszego proboszcza parafii pw. Podwyższenia Krzyża św., został nazwany skwer na Witominie-Leśniczówce, przy którym stoi pomnik Matki Bożej Gdyńskiej. Ponieważ wymienione miejsca znajdują się blisko kościołów, przy których wymienieni proboszczowie przez wiele lat pracowali, mają one wpływ na kształtowanie się więzi lokalnej i odrębności danej parafii czy dzielnicy.

Nazwy religijne noszą również dwa wzniesienia położone w trójmiejskim lesie: Święta Góra w Leszczynkach oraz Krzyżowa Góra w Chwarznie-Wiczlinie¹². Święta Góra najprawdopodobniej swoją nazwę zawdzięcza kapliczce św. Mikołaja, istniejącej tu w XVI w. oraz pustelnikowi Feliksowi Weselli, który w XVIII w. mieszkał przy niej. W przeciwieństwie do Świętej Góry, na której współcześnie stoją dwie kapliczki i krzyż, na Krzyżowej Górze, drugim pod względem wysokości wzniesieniu Gdyni (188 m n.p.m.), nie znajdują się żadne obiekty sakralne.

Rozpatrując sakralne nazwy miejsc w Gdyni wspomnieć należy jeszcze o dwóch wzgórzach: wzgórzu św. Maksymiliana, jedynej dzielnicy w mieście noszącej imię świętego, oraz wzgórzu św. Stanisława Kostki, wzniesieniu w dzielnicy Działki Leśne. Wpływ na wybór tych nazw mieli zakonnicy, franciszkanie i jezuita, których klasztory znajdują się na tych wzniesieniach.

W 1990 r. Rada Miasta przyjęła zasadę powracania do nazw historycznych, ale zdarzały się odstępstwa od tej reguły, jak miało to miejsce w przypadku wzgórza św. Maksymiliana czy wspomnianej wcześniej ulicy Partyzantów, zmienionej w 1948 r. z biskupa Bandurskiego. Przed wojną wzgórze św. Maksymiliana nosiło imię marszałka Focha, po wojnie Marcelego Nowotki.

Autorzy *Ulic Gdyni* twierdzą, że decyzja o nadaniu wzgórzu imienia św. Maksymiliana budzi wiele kontrowersji, między innymi dlatego, że „Kolbe nie miał z Gdynią nic wspólnego”¹³. Opinia taka nie wydaje się słuszna z dwóch powodów. Otóż św.

Maksymilian, ówczesny gwardian klasztoru franciszkanów w Niepokalanowie, odwiedził powstający klasztor w Gdyni w 1938 r.; od lat 70. w kościele św. Antoniego Padewskiego, znajdującym się przy klasztorze franciszkanów, mieści się też kaplica ku czci świętego. Po drugie, gdyby nadawano ulicom tylko patronów, którzy „mieli coś wspólnego z Gdynią”, szybko zniknęłyby ulice Kopernika, Waszyngtona i wiele innych.

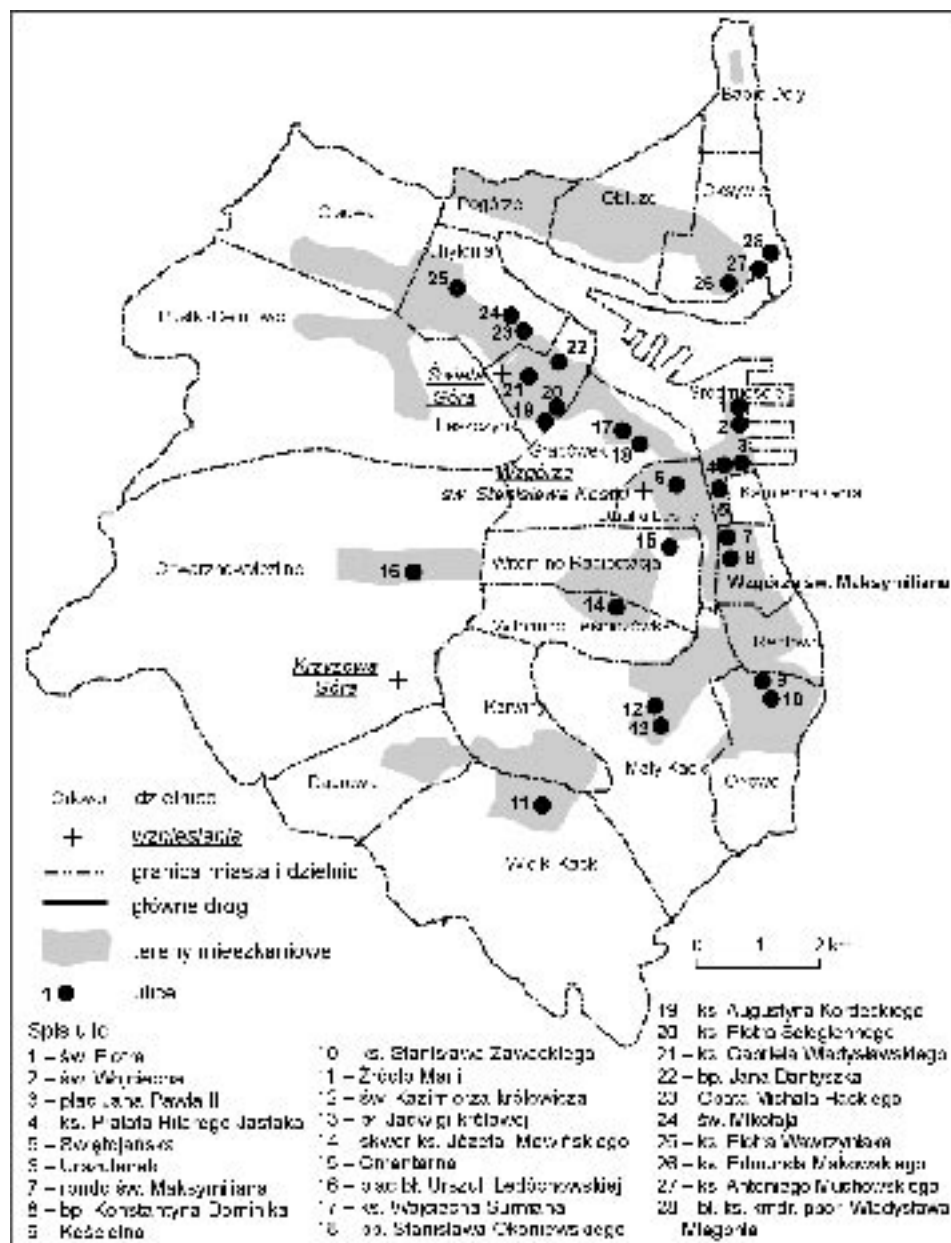
W 1999 r. wzniesieniu na Działkach Leśnych, na którym znajduje się klasztor jezuitów, nadano patrona św. Stanisława Kostkę, który jest również patronem nowego i starego kościoła, znajdującego się w tym miejscu od poł. lat 30. W przypadku wzgórza św. Stanisława Kostki i wzgórza św. Maksymiliana Kolbe widać związek patronów z istniejącymi tam założeniami zakonnymi, z których wywodzą się obaj święci.

Zależność współwystępowania hierotoponimów i miejsc świętych w Gdyni zauważono także w innych przypadkach, przy ulicach: św. Mikołaja, Świętojańskiej, ks. Prałata Hilarego Jastaka, Źródło Marii i przy placu bł. Urszuli Ledóchowskiej położone są kościoły rzymskokatolickie oraz krzyże i kapliczki przydrożne, przy ul. Kościelnej, ul. bp. Stanisława Okoniewskiego oraz przy placu Jana Pawła II – kościoły rzymskokatolickie, przy ul. Cmentarnej i ks. Antoniego Muchowskiego – cmentarze, przy skwerze ks. Józefa Mowińskiego – pomnik Matki Bożej Gdynińskiej, zaś na Świętej Górze – dwie kapliczki i krzyż.

Znamienne, że w Gdyni nigdy nie było części miasta o nazewnictwie wyłącznie religijnym, jak na przykład istnieją zgrupowania kilkunastu ulic pochodzących od roślin czy zawodów. Ryc. 1 ukazuje rozproszenie hierotoponimów w trzynastu dzielnicach miasta. Podobnie jak w przypadku kościołów rzymskokatolickich, na rozmieszczenie nazw religijnych w Gdyni wpływ miała struktura przestrzenna ośrodka¹⁴. Aż 2/3 hierotoponimów położonych jest w pasie dolinnym miasta, rozciągającym się z południowego wschodu na północny zachód, w którym odbywa się transport kolejowy i samochodowy. Rozmieszczenie przy głównej linii komunikacyjnej miasta związane jest z układem transportowym powstałym w fazie kształtowania się ośrodka portowo-miejskiego oraz z usytuowaniem pierwszych terenów mieszkaniowych Gdyni wzdłuż jego biegu, w obniżeniu Pradoliny Kaszubskiej.

Poza wydzielonym pasem, pod względem ilości hierotoponimów, wyróżniają się dodatkowo dwie dzielnice. W Małym Kacku, na nowym osiedlu, znajdują się ulice: bł. Jadwigi Królowej i św. Kazimierza Królewicza. Być może w przyszłości powstaną tu inne ulice noszące imiona świętych Polaków. Natomiast na Oksywiu, w pobliżu kościoła św. Michała Archanioła biegną ulice: ks. Antoniego Muchowskiego, ks. Edmunda Makowskiego i bł. ks. kmdr. ppor. Władysława Miegonia.

Podsumowując, religijne nazwy ulic, rond, placów, dzielnic i wzniesień w Gdyni zmieniały się w okresie powojennym. Część przedwojennych nazw w czasach PRL-u została zastąpiona innymi, które to w latach 90. znowu przywrócono. Największy przyrost związanych z religią nazw ulic i placów nastąpił w ostatnich kilkunastu latach.

Ryc.1.

Hierotopimie w Gdyni w 2003 r.

Źródło: opracowanie własne.

Wśród trzydziestu dwóch hierotoponimów wyróżniono grupę dwunastu nazw sakralnych, wyróżniających się członem „święty” lub „błogosławiony”, do których należą ulice: św. Mikołaja, św. Piotra, św. Wojciecha, Świętojańska, św. Kazimierza Królewicza, bł. Jadwigi Królowej, , bł. ks. kmdr. ppor. Władysława Miegonia oraz rondo św. Maksymiliana, plac bł. Urszuli Ledóchowskiej, Wzgórze św. Maksymiliana, Wzgórze św. Stanisława Kostki i Święta Góra. Wszystkie hierotoponimy w Gdyni związane są z religią rzymskokatolicką, którą zawsze wyznawało ponad 90% mieszkańców miasta. Pod względem rozmieszczenia charakterystyczne dla większości nazw religijnych w Gdyni jest położenie w pasie dolinnym, w którym znajduje się większość terenów mieszkaniowych oraz biegnie główna linia komunikacyjna miasta.

Przypisy:

¹ Artykuł powstał na podstawie jednego z rozdziałów pracy doktorskiej autorki, której promotorem był prof. dr hab. Antoni Jackowski. Zob. L. Przybylska, *Kształtowanie przestrzeni sakralnej Gdyni w latach 1945-2002*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2004, praca doktorska, mps.

² Toponimia to dział onomastyki zajmujący się nazwami miejsc, np. miast, wsi i przysiółków, państw i krajów, lasów, gór, rzek, jezior i mórz, ulic i placów; badania obejmują takie aspekty jak: budowa słowotwórcza nazw, ich odmiana, etymologia, związek z historią społeczeństwa itp. (*Nowa encyklopedia powszechna PWN*, PWN, Warszawa 1996). Toponomastyka (toponimia) to dział językoznawstwa poświęcony nazwom geograficznym; ze względu na odmiennosc obiektów geograficznych wyodrębnia się: hydronimię (nazewnictwo wodne), oronimię (nazewnictwo górskie), choronimię (krajów), mikrotoponimię (drobne obiekty terenowe); (*Nowa encyklopedia powszechna PWN*, PWN, Warszawa 1996). Termin „hierotoponim” powstał na wzór wymienionych innych rodzajów nazewnictwa.

³ Podobnie jak w całym mieście, także w grupie ulic związanych z religią, najczęściej wskazuje na patrona. W Gdyni najliczniejszą grupę stanowią ulice mające swoich patronów, w dalszej kolejności pochodzące od miejscowości, następnie od zawodów i roślin. Por. S. Kitowski, M. Sokołowska, *Ulice Gdyni. O historii i patronach*, Spartan, Gdynia 2001).

⁴ Znamienne, że niektóre nazwy w skorowidzach ulic dołączonych do planów miasta różnią się od ich odpowiedników umieszczonych na planie. Zapewne z powodu ograniczonego miejsca na planie często podawane jest tylko nazwisko patrona ulicy. Zauważono również, że pełna nazwa ulicy, nie zawsze umieszczana jest na tablicach znajdujących się na budynkach, płotach, słupach itp. Przykładem mogą być przedwojenne ulice ks. Gabriela Władysławskiego czy bp. Jana Dantyszka, które oznakowane są tylko nazwiskiem patrona. Zwraca jednak uwagę zależność, że „młodsze” ulice jak na przykład ks. Edmunda Makowskiego czy bł. ks. kmdr. ppor. Władysława Miegonia oznakowane są nowymi tablicami, które uwzględniają tytuły i imiona patronów.

⁵ *Przewodnik po Wybrzeżu*, 1947, Wydawnictwo Fronik Romuald, Wybrzeże.

⁶ *Przewodnik po Wybrzeżu*, 1947, op. cit. W przeciwieństwie do planu z 1997 i 2003 r., plan z 1947 r. nie podaje tytułu biskupa przy Stanisławie Okoniewskim.

---

⁷ *Plany „Trójmiasta”, 1957, PTTK, Oddział „Trójmiasto”. Spis ulic w Przewodniku po Wybrzeżu, op. cit., zawierał ul. Hackiego, a nie ul. Opata Hackiego.*

⁸ *Plan Gdyni i Sopotu, PPWK, Warszawa 1969.*

⁹ *Gdynia. Plan Miasta, PPWK, Warszawa 1987.*

¹⁰ *Trójmiasto. Atlas aglomeracji, PPWK, Warszawa 1997.*

¹¹ *Atlas Miasta Gdynia, Estimal, Gdynia 2003; S. Kitowski, M. Sokołowska, op. cit.; Gdynia. Sopot. Plan miasta, PPWK S. A., Warszawa 2003. Atlas Miasta Gdynia jest jedynym z prezentowanych wydawnictw kartograficznych, które podaje zawsze imię i nazwisko patrona ulicy.*

¹² *Trójmiasto. Atlas aglomeracji, op. cit.; Plan Gdyni, PPWK, Warszawa 2001; Atlas Miasta Gdynia, op. cit., nie umieszcza Świętej Góry.*

¹³ S. Kitowski, M. Sokołowska, *op. cit.*, s. 49.

¹⁴ Rozmieszczenie kościołów rzymskokatolickich omówiono w: L. Przybylska, *Sieć kościołów parafialnych w Gdyni, „Peregrinus Cracoviensis”, 12 (2001), s. 225-237.*

Religion-Related Place Names in Gdynia (SUMMARY)

Town maps of Gdynia were used in a study of religion-related place-names. In 2003, the majority of 32 them constituted streets names. 12 of those names included the terms 'saint' or 'blessed'. Although after WW2 the number of streets and squares in Gdynia increased threefold, the proportion of religion-related names remained under 3 percent. Most of the town's religion-related place-names were found in the low-lying part of the town geographically coinciding with the bulk of the population and the main thoroughfare.

*Lucyna Przybylska, dr
ul. Ujejskiego 34/4
81-426 Gdynia*